

MINORITY POLITICS IN THE SINGLE PARTY PERIOD AND ASSET TAX

TEK PARTİ DÖNEMİNDE AZINLIK POLİTİKASI VE VARLIK VERGİSİ¹

Yelda TUTAR SERTER²

Abstract

The current system in Turkey between 1938 and 1950 was based on single party power II which affects the whole world. World War brought Turkey to be influenced in many ways and tried to reduce the set troubles to a minimum level with some measures applied during İsmet İnönü period. The measures taken and the steps taken in the name of consolidation of the national state model have led to criticism from time to time, while the enacted laws against non-Muslim elements have led to the idea that an anti-minority policy is being followed. At the end of World War II, the developments that took place in world order, the economic crisis and the ideas of extreme nationalism coming from Europe since 1930s will affect the minorities living in Turkey and Turkey, this will prepare the end of the single party power, will speed up the transition to the system.

Keywords: Single Party, Minority, Asset Tax.

Özet

1938-1950 yılları arasında Türkiye'de bulunan mevcut sistem tek parti iktidarına dayanmaktaydı. Tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı, Türkiye'nin birçok yönden etkilenmesini beraberinde getirmiş ve İsmet İnönü döneminde başvurulan bazı tedbirlerle bu sıkıntılar asgari düzeye indirilmeye çalışılmıştır. Uygulanan tedbirler ve milli devlet modelinin sağlamlaştırılması adına atılan adımlar zaman zaman eleştirilere neden olurken, gayrimüslim unsurlara yönelik çıkarılan kanunlar, azınlık karşıtı bir politikanın izlendiği fikrini ortaya çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı sonunda, dünya düzeninde meydana gelen gelişmeler, ekonomik buhran ve 1930'lardan itibaren Avrupa'dan gelen aşırı milliyetçilik düşünceleri Türkiye'yi ve Türkiye'de yaşayan azınlıkları etkisini altına alacak, bu durum tek parti iktidarının sonunu hazırlayacak ve Türkiye'nin çok partili sisteme geçişini hızlandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti, Azınlık, Varlık

Giriş

23 Nisan 1920'de kurulan yeni Türk devleti Müslüman unsurlarla beraber gayrimüslim unsurları da bünyesinde barındırmaktaydı. Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer bulan gayrimüslim unsurlara karşı izlenen politikalarda dönemsel birtakım değişiklikler göze çarpmaktadır. Atatürk'ün ölümüyle birlikte başlayan İsmet İnönü Dönemi'nde milli devletin sağlam temeller üzerinde inşasının devamı hedeflenmekteydi. Bu doğrultuda atılan adımlar ve izlenen politikalar tek ulus fikrinden yola çıkarak oluşturulmuş ve zaman zaman gayrimüslim unsurlar tarafından eleştirilere neden olmuştur. Bu çalışma, İsmet İnönü Dönemi'nde Türkiye'de gayrimüslim unsura yönelik izlenen politikaları ele almakta ve bu yönde atılan adımları incelemektedir.

İsmet İnönü Döneminde Azınlık Politikası

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Birinci Meclis, toplumun değişik kesimlerinden oluşuyor ve demokratik bir görünüm arz ediyordu. Mecliste bulunan gruplardan

¹ Bu çalışma, 3-5 Kasım 2017 tarihleri arasında Bandırma'da Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen I. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Okutman Dr. Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, yeldatutar@comu.edu.tr

bazıları; Tesanüt, İstiklal, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, İslahat Grubu idi. Mustafa Kemal'in bu grupları birleştirme çabaları sonuç vermeyince, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmuştur. 10 Mayıs 1921 tarihinde yapılan toplantıda iç tüzük kabul edilirken, Mustafa Kemal de başkan seçilmiştir.

Mustafa Kemal'in yeni bir parti kurulmasıyla ilgili ilk resmi açıklaması, Anadolu Ajansı'nın 7 Eylül 1922 tarihli tebliğinde yer almış ve bu fikrin halkla paylaşılması için Mustafa Kemal bir yurt gezisine çıkmıştır. İzmit ve Balıkesir'de yapılan konuşmalarda yeni kurulacak Halk Fırkası'nın tüm halkı temsil edeceği vurgulanmıştır.³

1 Nisan 1923 tarihinde TBMM, seçimlerinin yenilenmesi kararı alarak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanı Mustafa Kemal Paşa adına "Dokuz Umde'lik" bir beyanname yayınlamaya karar vermiştir. Millî egemenliğe vurgu yapmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerden büyük bir zaferle çıkmasının ardından bu grubun üyeleri, Halk Fırkası'nın tüzüğünü hazırlamaya başlamışlardır.

Cumhuriyet Halk Fırkası, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası adıyla kurulmuş, Genel Başkan Mustafa Kemal, Genel Sekreter Recep Peker olmuştur. Fırka, 10 Kasım 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası,⁴ 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü CHP'nin değişmez genel başkanlığına seçerken, Atatürk'ü "Ebedî Şef", İnönü'yü "Millî Şef" ilan etmiştir. CHP, 1923'ten 1950 yılına kadar tek parti olarak iktidarı elinde tutarken milliyetçiliği birçok alanda uygulamaya çalışmıştır.

Tek Parti döneminin azınlık politikası Atatürk dönemine oranla büyük bir değişim göstermiştir. Yahya Koçoğlu, azınlık gençleriyle yaptığı görüşmelerde Yahudilerin endişelerinin Atatürk'ün ölümüyle arttığını Atatürk'ün hastalığının azınlıklar arasında büyük üzüntü yarattığını belirtmektedir. Azınlıkların, Cumhuriyet Dönemi'nin en olumsuz olaylarından İsmet İnönü'yü sorumlu tutmaları, CHP'den uzak kalarak yıllarca sağ partileri desteklemelerine neden olmuştur.⁵

İnönü döneminde Türkiye'yi etkileyen en önemli olay hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı'ydı. Savaşın etkileri, kendisini öncelikle ekonomi alanında gösterdi. Savaş süresince kıtlıkla karşılaşılmasından dolayı alınan tedbirler, askere alınan çok sayıda insanın doyurulması, giydirilmesi gibi nedenler Türkiye'yi mali bir krizle baş başa bıraktı.⁶ Mali krizin dışında 1930'lu yıllardan itibaren Avrupa'dan ve özellikle Almanya'dan yükselen milliyetçilik söylemleri azınlıklar üzerinde büyük bir baskı oluşturdu. Bu etkiler kendini ilk olarak askerlik alanında gösterdi ve gayrimüslimlere duyulan güvensizlik sonucunda azınlıklar askerlikten uzak tutulmaya başlandı. Azınlıkların subayların emrinde emir eri veya genel hizmetli olarak çalışmaları kararlaştırılırken, yedek subay olmak isteyen gayrimüslim gençler arasındaki en üstün yetenekli olanlar bile sınavlarda başarılı olmalarına rağmen görev alamamışlardır.⁷ Bu dönemde azınlıklara uygulanan bir başka uygulama "Yirmi Kur-a İhtiyatlar" idi. Bu uygulamayla askerliğini yapmış olan veya olmayan tüm

³ Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002, s. 6.

⁴ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, I, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965, s.27-28.

⁵ Yahya Koçoğlu, *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, İstanbul: Metis Yayınları, 2004. s. 17.

⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 178.

⁷ Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 408.

gayrimüslimler, savaş yıllarında ticari hayata karışmalarını önlemek ve beşinci kol faaliyeti gibi tehlikeli işlere girmelerini önlemek adına askerliğe alınmışlardır.⁸

İsmet İnönü dönemi azınlık politikalarında II. Dünya Savaşı, savaşın Türkiye üzerine yüklediği ağır mali yük, Avrupa'dan yükselen milliyetçilik akımı etkili olmuş ve bu dönemde azınlıklar bir tehdit unsuru olarak algılanmışlardır. Azınlıkların tehdit unsuru görülmesi, Türkiye'nin politikasında Türkçenin yaygınlaştırılmasından, ekonomik tedbirlere varan birçok önlemi de beraberinde getirmiştir.

Vatandaş Türkçe Konuş

Türkiye Cumhuriyeti'nin, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde gayrimüslim unsurların statülerinin belirlenmesi çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin zimmileri, Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlık olarak nitelendirilirken, tüm vatandaşlar ortak bir potada yani Türk kimliğinde eritilmişlerdir. Bu uygulama sanat, edebiyat, dil alanında kendini gösterirken Türkleştirme politikası tek parti döneminde artarak devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde millet; dil ve kültür birliği üzerinden inşa edilmeye çalışılmıştır. Türkleştirme denilen süreç, azınlıkların ya da başka bir deyişle gayrimüslim unsurların Türk milletine dâhil edilmesi, entegrasyonu veya asimilasyonu anlamında kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ülkede farklı diller konuşan toplumsal grupların varlığına rağmen ulusal birliği sağlama amacıyla tek dilci bir politika izlenmiş ve entegrasyon süreci dil üzerinden sağlanmıştır. Yeni rejim, Türkçe konuşmayı Türklüğün temel göstergelerinden biri olarak kabul etmiş⁹ diğer anadillerin konuşulmasını ise rejime yönelik bir tehlike olarak algılamıştır. Bu tehlike algısı, Türkçe dışındaki dillere karşı yasaklayıcı ve asimile edici önlemlerin alınmasını da beraberinde getirmiştir. Alınan bu önlemlerle Türkçe dışındaki anadillerin kamusal alana girişi engellenmiş ve kamusal alan dilsel bakımdan homojenleştirilmiştir.

Türkçe dışında kullanılan diller üzerindeki yasağın yanında, ülkede zaman zaman milliyetçilik ve Türklük üzerine yazılan yazılar yasaklamalara maruz kalmıştır. Türklük üzerine yurtdışında yayınlanan yazılar ve mektupların ülkeye girmesinin yasaklanması daha Atatürk döneminde başlamış, Hayfa'dan Türkiye'deki Süryani papazlarına gönderilen Arapça beyannameler¹⁰ ve Süryani Kadim Patriği Efrim tarafından yayınlanan beyanname zararlı yazılar içerdiği için,¹¹ Belçika'dan Bellefontaine Emile tarafından gönderilen mektup ise, milliyetçiliği kötüleyerek Hıristiyanlığı övdüğü gerekçesiyle yasaklanmıştır.¹² Bu dönemde tehdit unsuru sayılarak yasaklanan kitaplardan biri, 03.02.1940 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanan Paul de Veou tarafından yazılmış olan *Musa Dağında Tehlikede Kalan Hıristiyanlar* adlı kitaptır.¹³

Türkiye Cumhuriyeti azınlıklar konusunda aldığı her kararda temkinli davranmış ve yabancı ülkelerin müdahalelerine fırsat vermemeye çalışmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1937 senesinde azınlık vakıflarında çalışanların durumları hakkında Adliye, Dâhiliye ve Hariciye vekilliklerinden görüş almak istemiştir. Vakıflar Genel

⁸ Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s. 420.

⁹ 27.11.1937 tarihinde Alman "Vossische Zeitung" gazetesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dili üzerine çalışmalarından övgüyle bahsedildikten sonra, kullanılan dilin birçok Arap ve Fars sözcükleri içerdiği işaret edilmiştir. Türkiye'nin öz Türkçeyi konuşmasının önemine değinen gazete, Türkiye'nin Rus idaresinde yaşayan 20-25 milyon Türk'le ortak dil sayesinde birleşeceğini iddia etmiştir. *BCA*, dosya no: 85/131, yer No: 30 10 0 0.83.550.29, 1943, s. 1-2.

¹⁰ *BCA*, dosya no: 86-268 Sayı: 2//6490, yer no: 30 18 1 2.74.35.5, 1937, s. 1.

¹¹ *BCA*, dosya no: 86-274 Sayı: 2//6789, yer no: 30 18 1 2.75.50.1, 1937, s. 1.

¹² *BCA*, dosya no: 52/176 Sayı: 6/3224, yer no: 30 18 1 2.178.35.8, 1964, s. 1.

¹³ *BCA*, Dosya No: 86-370 Yer No: 30 18 1 2.90.12.7, 1940, s.1.

Müdürlüğü, bu vakıflarda çalışan kişilerin sadece Türk olabileceğinin kanunla belirlenmesine rağmen hastane, kilise ve okul gibi kurumlarda çalışanların, mütevelliler tarafından tayin edilen gayrimüslimler olduğunu ve bu çalışanlarla ilgili bir maddenin olmadığını, tayin, tabiiyet ve değiştirme işlemlerinin bir kurala bağlanmasını talep etmiştir. Dâhiliye Vekâleti, bu gibi kurumlarda yabancıların çalıştırılmasının dış ülkelerin müdahalesiyle sonuçlanabileceğini¹⁴ ve bu yüzden yabancıların bu işlerde çalıştırılmamasını bildirirken, Hariciye Vekillîği, kanunda belirtilen durumun uygulanmasında hukuksal bir sorun olmayacağı şeklinde görüş bildirmiştir. Adliye Vekillîği, azınlık vakıflarının da tüm yetkilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğünde olduğunu, çalışanların tayin, yer değişikliği vb. işlemlerinin yapılmasında hukuka aykırılık olmadığını belirtmiştir.¹⁵

İsmet İnönü dönemi, Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması bakımından en etkili dönem olmuş ve 1940 yılında havralarda dahi Türkçe kullanılması istenmiştir. 3 Ekim’de kutlanan Musevi yılbaşı bayramında, Musevilerin oluşturduğu Türk Kültür Birliği, bir bildiri hazırlayarak, Musevilerin Türkçe konuşmaları gerektiğine değinmiş, dinsel törenlerin de Türkçe yapılmasını istemiştir. Türkçeyi kullanmanın görev değil, bir borç olduğunu belirten, Türk Kültür Birliği’nin bir üyesi yaptığı açıklamada, Türkçeyi Museviler arasında yaygınlaştırma etkinliklerini on yıldan beri sürdürdüklerini, birliğe girecek her üyeden Türkçe konuşma andı içmesini istediklerini belirtmiştir.¹⁶

Musevi cemaati içinde Türkleştirme sürecine en önemli katkıyı sağlayan kişi Tekin Alp¹⁷ olmuştur. Başta Musevilerin olmak üzere azınlıkların “Türkleştirilme”sinde önemli rol oynayan Tekin Alp, Musevilerin Türklüğe uyumunu kolaylaştıracak birçok etken olduğunu ileri sürmekteydi. Bunlar arasında Musevilerin Müslümanlar ile Hıristiyanlara karşı tarihsel kader ortaklığı yapmış olmaları, Türkiye’deki Musevilerin uyuma daha yatkın olan İspanya’dan gelen “Sefarad” Yahudileri olmalarını örnek vermiştir. Bunların yanında mutlak bir uyum için Hz. Musa’nın on emrinden esinlenerek On Buyruk (Evamir-i Aşere) adını verdiği esaslara, Tevrat’taki on emir kadar uymaları gerektiğini savunmuştur. Bu buyruklar, “Adlarını Türkleştir, Türkçe konuş, Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku, mekteplerini Türkleştir, çocuklarını memleket mekteplerine götür, memleket işlerine karış, Türklerle düşüp kalk, cemaat ruhunu kökünden sök, milli iktisad sahasında vazife-i mahsusanı yap, hakkını bil.”¹⁸ şeklindeydi.

Tekin Alp’in bu düşünceleri ve buyrukları, Yahudiler tarafından çeşitli sebeplerle eleştirilmiştir. İbadetin Türkçe yapılmasıyla ilgili buyruğa tepki, Yahudi cemaatinden gelmiş, hahambaşı Becerano, Tevrat’ın İbranice’den başka bir dilde okunamayacağını

¹⁴ 1940 yılında Balkanların işgali üzerine Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Kazım Karabekir, azınlıkların Almanlarla işbirliği yapma olasılığı üzerinde durarak, azınlıkların Anadolu’nun içlerine gönderilmeleri ve yerlerine de Anadolu halkının yerleştirilmesi önerisini getirerek, azınlıklara duyduğu güvensizliği dile getirmiştir. Bkz. Mutay, Öztemiz, *Süryaniler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.60

¹⁵ BCA, Dosya No: 226/14, Yer No: 30 10 0 0.191.308.14, 1937, s. 1-11.

¹⁶ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 349.

¹⁷ Esas ismi Moiz Kohen olan Tekin Alp, 1883 yılında Serez’de dünyaya geldi. Aldığı hukuk eğitiminin ardından avukatlık mesleğinin yanında gazetecilik yapmaya başladı. II. Meşrutiyet yıllarında Selanik’te İttihat ve Terakki ile tanıştı. Önce Osmanlıcılığı daha sonra ise Türkçülüğü savundu. Ziya Gökalp’ten etkilendi. 1912 senesinde “Türkler Bir Ruh-ı Milli Arıyorlar”, 1914’te ise “Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler?” adlı kitaplarını yayınladı. Mütareke döneminde Yeni Osmanlıcılığı savundu. Cumhuriyet yıllarında ise “Türkleştirme”, “Kemalizm” ve “Türk Ruhü” gibi kitaplara imza attı. Yayınlarında Tekinalp, Munis Tekinalp, P. Risal, gibi müstear isimler kullandı. Yaşadığı her dönemde azınlıkların, özellikle Musevilerin mutlak entegrasyonu için çalıştı. 1961 yılında Fransa’nın Nice şehrinde öldü. Bkz. Murat Kılıç, “Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2010), S. 21, Isparta, s.167-169.

¹⁸ Kılıç, *‘Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)*, s. 167-180.

belirterek Tekin Alp'i eleştirmiştir.¹⁹ Tekin Alp'i eleştirilenler arasında sadece din adamları değil, Yahudi ileri gelenleri ve basın da bulunmaktaydı.

Ulus-devletin inşasında Türk dilinin kullanımı ve yaygınlaştırılmasının devlet için önemi zaman zaman gayrimüslimlerin şikâyetlerine neden olmuştur. Türkçülük faaliyetleri çerçevesinde basın ve üniversite gençliği, umumi yerlerde (tramvaylar, yaz aylarında Adalar'a sefer yapan Şirket-i Hayriye vapurları, gazino, çay bahçeleri, sinema, tiyatro gibi eğlence ve sayfiye yerleri, caddeler, meydanlar, sokaklar) Türkçe konuşmasını talep etmiştir. Bu talepler, 13 Ocak 1928 tarihinde Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin düzenlediği yıllık kongresinde aldığı bir karar ile başlamış, Talebe Cemiyeti Reisi, özellikle İstanbul başta olmak üzere, azınlıkların umumi yerlerde Türkçeden başka bir lisan kullanmalarını yasaklamak için girişimde bulunulmasını istemiştir. Daha sonra Türk Ocakları'nda düzenlenen toplantıda da umumi yerlere Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabela ve flamaların asılmasına, okullarda konferanslar verilmesine karar verilmiş, ancak uygulama ateşli ve gerilimli bir şekilde cereyan etmiştir.²⁰ Yabancı dilde gazete okuyan insanların ellerinden alınan gazeteler yırtılırken, gençlerin Türkçe konuşmayan kimselere sürekli müdahale etmeleri sonucunda sık sık çatışmalar yaşanmıştır. Umumi yerlere asılan *Vatandaş Türkçe Konuş* flamalarını yırtan azınlıklar gözaltına alınmıştır.²¹

Tek parti döneminin Türkçülük uygulamaları sadece dil ile sınırlı kalmamıştır. Askerlik ve kamu hizmetlerinde de *Öz Türk ırkından olma şartı*²² arandığı için, gayrimüslimler bu haklardan da mahrum bırakılmışlardır.

Varlık Vergisi

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye savaşa fiili olarak katılmamış olmasına rağmen yaklaşık bir milyon kişinin silâh altına alınmasıyla tarımdaki faal nüfus azalmış ve tarımsal malların üretiminde düşüş yaşanmıştır. İthal ürünlerin ülkeye girişinin zorlaşmasıyla tüketim malları karaborsaya düşmüş, sattığı malı tekrar yerine koyamayacağını bilen tüccar, mallarını en yüksek fiyattan elden çıkarmaya çalışmıştır.²³ Bunun sonucunda karaborsa ve vurgunculuk baş göstermiştir.²⁴ İstanbul basını ortaya çıkan karaborsadan özellikle gayrimüslim tüccarın yararlandığını belirterek bu kesimin elde ettiği kazancın komisyonlar aracılığıyla vergilendirilmesini istemiş, gayrimüslimleri karaborsacılık, hırsızlık, soygunculuk ve vurgunculukla suçlamışlardır.²⁵

Bu dönemde hükümet, savaş süresince alınacak önlemleri açıklamış ve halkın ekim yaparak mahsul verimini arttırmalarını talep etmiştir. Mahsullerin veriminin bir

¹⁹ Kılıç, 'Türkleştirme' Dağında Bir 'Musa' ve Evamir-i Aşere (On Emir), s. 180.

²⁰ "Bir gün Boğaziçi vapuru Boyacıköyü'nden kalktıktan sonra Boyacıköylü gençlerin bir adamı fena halde dövdüklerine şahit olmuştuk. Sonra öğrendik ki, ağzından burnundan kan gelecek kadar dayak yiyen bu adamın, veresiye mal vermek dolayısıyla bu hamiyetli görünen insanlardan alacağı varmış ve bir gün evvel onlardan alacağını istediği için, ertesi gün vapurda Türkçe konuşmadı diye dayak yiyormuş. O tarihlerde bu gibi hâdiseler biri birini kovalamıştı. Kocası ile konuşan bir kadının, hiç Türkçe bilmeyen bir ecnebinin, tecavüze uğradığını duymuştuk." Ulus, 4 Eylül 1960. Aktaran: Rifat N. Bali, "Vatandaş Türkçe Konuş!", http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf (3 Ocak 2015).

²¹ Rifat N. Bali, "Vatandaş Türkçe Konuş!", http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf (3 Ocak 2015).

²² *Cumhuriyet*, "Askeri liselere talebe alınıyor", 1 Mayıs 1940, s. 1.

²³ Bu konuda yapılan haberler üzerine sorumlu dairelere gerekli araştırmanın yapılması talimatı verilmiştir. BCA, Dosya No: A33, Yer No: 30 1 0 0.34.204.1, 1939, s. 1-11.

²⁴ Savaş süresince, vurgunculuk yapanların ve fiyat yükseltenlerin hükümet tarafından takip edileceği ve en şiddetli cezalarla cezalandırılacakları açıklaması yapılmıştır. Bu kimselerin ticarethaneleri, depoları ve işyerlerine hükümet tarafından el konulacağı belirtilmiştir. BCA, Dosya No: A33, Yer No: 30 1 0 0.34.204.1, 1939, s. 1-11.

²⁵ Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi'nin Hikâyesi", *Toplumsal Tarih*, 121, (Ocak 2004), İstanbul, s. 82.

önceki yıla göre arttırılması için köy köy gezecek memurlar atanmıştır. İlaç sektöründe ise ilaç alımına kota getirilerek, ilaç tasarrufu konusunda halk uyarılmıştır.²⁶

Ekonomik açıdan Türkiye'nin zor dönemler geçirdiği II. Dünya savaşı yıllarında çıkarılan "Varlık Vergisi" ile asıl hedeflenen kesim, tarım ürünleri üzerinden ticaret yaparak zenginleşen Anadolu kökenli tüccar değil, dışa dönük İstanbul tüccarı olmuştur. Bu vergi, İstanbul'daki gayrimüslimler üzerinde etkisini hissettirmiştir.²⁷

"Servet Vergisi" olarak düşünülen "Varlık Vergisi" ne dönemin başbakanı Dr. Refik Saydam sıcak bakmamış, bütçe açığını kapatabilmek için yeni bir vergi yerine mevcut vergilerin oranında artış öngörmüştür. Ancak, 1942 senesinde Refik Saydam ölünce Varlık Vergisi'nin hazırlanmasına hız verilmiştir.

Refik Saydam'dan sonra hükümetin başına gelen Şükrü Saraçoğlu, Millet Meclisinde Kasım ayında kurulan komisyonda, Varlık Vergisi kanunuyla düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

*"Bu kanun, aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."*²⁸

Nadir Nadi'nin Varlık Vergisi ile ilgili görüşleri de Şükrü Saraçoğlu'nu destekler niteliktedir:

*"Hep biliyoruz ki Varlık Vergisi şu veya bu azlık zümresini ezmek gayesiyle çıkarılmış bir vergi değil, fakat sadece varlıklı vatandaşların hisselerine düşen bir fedakârlık borcundan ibarettir. İzahatını rakamlara dayayan Sayın Saraçoğlu bunun böyle olduğunu kesin bir mantıkla ispat etmiş bulunuyor. Bu memleketin asıl yükünü halis memleket çocukları taşımıştır ve taşıyacaktır. Fakat ileride lüzum görülürse azlık adı altında yahut yabancı sıfatıyla bu topraklarda rahatını ve kazancını bulan insanlara da yeni fedakârlıklar yüklenecektir."*²⁹

Şükrü Saraçoğlu'nun yabancıları ekonomik sahadan ekarte etmek amacıyla çıkardıklarını belirttikleri bu kanun, taslak olarak 10 Kasım 1942 tarihinde kabul edilirken, bir gün sonra kanunlaşmıştır.³⁰ Kabul edilen kanuna göre, karar kesin şekilde uygulanacak, 15 gün içinde borcunu ödemeyenlerden iki hafta içinde yüzde 1 ve 2 fazlasıyla tahsilat yapılacak bu süre geçerse kanundaki tahsil yollarına başvurulacaktı.³¹ Bir ay içinde borçlarını ödemeyenler ise borcun tamamını ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetine göre askeri mahiyeti haiz olmayan genel veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardı.³²

Çalışma mükellefiyetinin uygulanması hakkında talimatname hazırlanmasıyla ilgili olarak Milli Müdafaa Vekâleti'nden, Başbakanlığa 13 Kasım 1942'de yazılan yazıda, talimatnamenin hazırlığı ve oluşturulacak komisyonun toplantı yeri ve zamanının tespiti istenmiştir. 11 Aralık 1942'de Maliye Vekâleti'nin Başbakanlığa yazdığı yazıda ise, Varlık Vergisi'ni zamanında ödemeyenlerin çalışma mecburiyetinin uygulama şekliyle ilgili bir talimatnameden bahsedilmiştir. Yazıda şu görüşlere yer verilmiştir.³³

²⁶ BCA, Dosya No: A33, Yer No: 30 1 0 0.34.204.1, 1939, s. 1-11.

²⁷ M. Ahin ve Ç. Özenç, "Varlık Vergisi ve Toplumsal Etkileri", *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*, XLV/516, (Şubat, 2008), İstanbul, s. 91.

²⁸ Behzat Üsdiken, "Tartışmalı Bir Uygulama: Varlık Vergisi", *Finans Dünyası*, 127, (Temmuz 2000), s. 32.

²⁹ Nadir Nadi Abaloğlu, "Kurultay Kapanırken", *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1943.

³⁰ 17.12.1942 tarihinde tahsiline başlanan verginin son ödeme günü 4. 01. 1942 olarak belirlenmiş, bu tarihe kadar borçlarını ödemeyenlere %1 ve 2'lik zamlar yansıtılmaya başlanmıştır. Bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Aralık 1942, s. 3.

³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1942, s. 1.

³² *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Kasım 1942, s. 5.

³³ BCA, Dosya No: 48/99 Yer No: 30 10 0 0.54.353.13, 1942, s. 1-4.

“Varlık Vergisi Kanunu’nun 12. maddesine göre; tahakkuk ettirilen vergilerin talikinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyenler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbiki icap ettiği ve komisyonların mesaisi on güne kadar biterek, tarhiyatın taliki mümkün olacağı cihetle, kanun hükmü dairesinde bu mecburiyetin tatbik tarzının bir talimatname ile tespiti icap etmektedir. Çalışma mecburiyeti, alakalıların kanuna göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerle belediye hizmetlerinde çalıştırılması suretiyle tatbik edileceğine ve mükelleflerin bedeni kabiliyetleri de araştırılacağına göre Maliye, Nafia, Dâhiliye ve Sıhhiye Vekâletleri mümessillerinden mürekkep bir komisyon teşkili ve Varlık Vergisi’ni ödemeyenler arasında yedek ve muvazzaif subay ve erlerin bulunabilmesi ihtimaline binaen, bu heyete Milli Müdafaa Vekâleti’nden de bir mümessil bulundurulması, Milli Müdafaa Vekâleti’nce istenilmekte olması hasebiyle, komisyona Milli Müdafaa Vekâleti’nden bir mümessilin iştiraki suretiyle bir talimatname projesi izharına müsaade buyrulması arz olunur.”

Başvekâlet Müsteşarlığı, bu yazı üzerine Dâhiliye, Nafia, Milli Müdafaa, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletlerine bir yazı yazarak, Varlık Vergisi Kanunu’nun 12. maddesine göre tahakkuk ettirilen vergileri zamanında ödemeyenlerin çalışma şartları üzerine bir talimatname hazırlanmasını uygun görmüştür.³⁴

Varlık Vergisi, iktisadi, sosyal ve siyasi alanda devlete ağır sonuçlar getirmiştir. Gayrimüslim halka yüklenen ağır vergiler, aynı oranda Müslümanlara uygulanmamış, Müslüman kesim vergilerini ödemek için gayrimenkul satışı gerçekleştirmezken, gayrimüslim kesim mal varlığını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu durum piyasaya egemen olan yabancı unsurları uzaklaştırma siyasetinden kaynaklanmış ve iktisadi güven ortamının yitirilmesine neden olmuştur. Varlık Vergisi’nin oluşturduğu güvensiz ortam siyasi hayata da yansımış, mevcut siyasi iktidara karşı güvensizlik oluşmuştur. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti, ülkenin içinde bulunduğu bu sıkıntılı ortamdaki faydalanmayı bilmiştir.

Hacedilen malların İstanbul’da düşük fiyatlarla satışa çıkarılması, Anadolu’dan İstanbul’a göçü hızlandırırken ülke içinde nüfus değişimlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Varlık Vergisi’nin oluşturduğu güvensiz ortama 6-7 Eylül olaylarının da eklenmesiyle, azınlık karşıtı politikaların (devlet memurluğuna alınmama. vs.) değişeceğine inanan gayrimüslimlerin inancını kaybetmelerine ve Türkiye’den göçlerin hızlanmasına neden olmuştur.

1943 yılında Aşkale’ye gönderilen borçlular, Cumhurbaşkanı İnönü’nün müdahalesi ile affa uğramış³⁵ 15 Mart 1944’te ise Varlık Vergisi tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Varlık Vergisi’ne Yönelik Eleştiriler

Varlık Vergisi hem Türkiye’de hem de Türkiye dışında eleştirilmiş, İstanbul’da çıkan Rumca Metapolitefsis gazetesi, kanun yürürlüğe girdiği andan itibaren muhalif yazılarına devam etmiştir. Bu durumu Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, 24 Ocak 1944 tarihinde Başvekâlete rapor ederek, gazetenin vergi aleyhtarlığını sistemli bir şekilde yaptığını ve vergi mükelleflerinin yayın organı olarak çalıştığı bilgisini vermiştir. Metapolitefsis gazetesi, alınan verginin haksızlığını belirterek, Türk

³⁴ Cemil Koçak, “Varlık Vergisi’ne Tepkiler”, *Toplumsal Tarih*, 122, (Şubat 2004), s. 24.

³⁵ Mükelleflerin tahsil edilememiş borçlarını silme girişiminin nedenini Amerika’ya bağlayanlar mevcuttur. 1943 yazında Türkiye’yi ziyaret eden New York Times gazetesinin sahibi ve yazarı Cyrus L. Sulzberger yazılarında Varlık Vergisi’yle azınlıkların piyasadan silindiğini iddia etmiş ve bu yazılardan dört gün sonra Türk hükümeti harekete geçmiştir. 6 Ekim 1943’te Ankara’da Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu, ABD Elçiliği maslahatgüzarı ile Sulzberger’in yazıları hakkında görüşmüş, iki ülke arasındaki aleyhtar yazılardan endişeli olduğunu belirtmiştir. Bu görüşme sonucunda bu konuyla ilgili gazetede başka haber çıkmamıştır. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi’nin Hikâyesi*, s. 85-86.

hocaların azınlık okullarındaki öğrencilere kötü muamele yaptığını iddia eden yazılar yayınlamıştır.³⁶

Varlık Vergisini eleştiren bir başka yayın da İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odasının aylık olarak çıkardığı dergidir. Fahri reisi İngiltere'nin Türkiye nezdindeki büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, fahri ikinci reisi İstanbul'da Mr. James Morgan, başkanı Mr. W. G. Middletown Edwards ve üyeleri arasında İngiltere Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri S. R. Jordan'ın bulunduğu bu derginin Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili yazısı 17 Mart 1943 tarihinde Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü'nce Türkçeye tercüme edilmiş ve Başbakanlığa sunulmuştur. Derginin, 27 Şubat 1943 tarihli sayısında "Yıllık Rapor" adı altında kaleme alınan yazıda verginin sebep ve sonuçları rakamlar verilerek açıklanmış ve verginin yanlış bir uygulama olduğundan bahsedilmiştir. Vergi mükelleflerine temyiz hakkı verilmemesi borçlarını ödemeyenlerin şiddetle cezalandırılmaları hatta ameleliğe alınmaları eleştirilen başlıca konular olmuştur. Dergi, raporunda bütün Türkiye'den alınacak vergi miktarının 450 milyon olduğunu bunun 344 milyon TL'sinin İstanbul'dan elde edileceğini belirtmiş, 1943 yılının Ocak ayı sonuna kadar toplam 200 milyon TL vergi toplandığını, kanun sonunda ise bir senede 520 milyon TL'den 763 milyon TL'ye yükselen tedavül hacminin, 702 milyon TL'ye inmesine işaret etmiştir.³⁷ Yabancı devletlerin önemle üzerinde durduğu konuları, Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri de dikkatle takip etmişlerdir.

Apoyevmatini gazetesinin³⁸ yayıncısı Mihail Vasiliadis'in Varlık Vergisi, Türkleştirme politikaları, 6-7 Eylül olayları ile ilgili düşünceleri şöyledir:

"İttihat Terakki'den gelen ama Cumhuriyet'te de büyük bir kısmı kendisini koruyan bir çekirdek var: Milliyetçi-ulusalcı çekirdek. Hala bugüne kadar gelen bir durum bu. Onlar da tamamen Türklerden oluşan yabancı unsurun bulunmadığı ideal bir Türk devleti düşünüyor. Bu konuda hem asimilasyonu hem de eritme programını yürütüyor. Bu programlar yürürken bunların elinde bulunan 1946-50'lere kadar Ankara'dan yasa çıkarma yetkisi var. Örneğin dünyanın karıştığı 1940'larda Lozan anlaşmasıyla koruma altında olan kişileri bu antlaşmayı öne sürüp de yurtdışından yardım alamayacaklarını görüp, mesela bir varlık vergisi koyabiliyor. Ondan önce bütün azınlık erkeklerini, zaten 18-22 yaş arasındaki Rum erkekleri o dönemde askerde. Savaş zamanı ve dört sene askerlik yapıyor bütün ülkenin gençleri. 22 yaşından 42 yaşına kadar olan bütün azınlık erkeklerini toplayıp kamplara alıyorlar. Özellikle Yahudi cemaati bundan çok tedirgin oluyor ve korkuyor. Çünkü 30'lu yılların ikinci yarısında Almanya'da uygulanan bir yöntem bu. Bunu görünce "acaba başımıza aynı şey mi gelecek?" "düşüncesiyle Amerika'daki, Fransa'daki Yahudi lobilerine haber veriyorlar, duyulan endişenin üzerine Türkiye'ye soruluyor, "ne oluyor bunlar, neden topladınız, ne yapacaksınız?" diye. Bunları toplarken de Nafia Vekâleti (bugünkü Bayındırlık Bakanlığı), "işte efendim, icap ederse tahkim işler yapılacak." ilk toplandıklarında bu adamlar, İstanbul'da özellikle azınlıkların yaşadıkları semtlerde köşeler tutuluyor, dışarı çıkanı çekip, kimlik sorup, azınlık kimliğiye, aynı anda en yakın karakola götürüp tutukluyorlar, tutuklananlar bir grup oluşturunca, 30-40 kişi o karakolun durumuna göre toplanıyor, Sirkeci'de, hazırlanmış olan büyük tel örgülerle çevrilmiş büyük bir kampın içine alınıyorlar. O kamplar da dolduğunda Haydarpaşa'da havasız penceresiz vagonlara alınıyorlar, Anadolu'nun en kötü yerlerinde hazırlanmış, sıtmanın, bataklığın, sivrisineğin kol gezdiği yerlere kurulan kamplara gönderildiler. "Kazacaksınız" dendi, adamlar sordular, "ne kazanıyoruz?" diye, 'mezarınızı kazıyorsanız, artık bir daha

³⁶ BCA, dosya no: 86/68, yer no: 30 10 0 0.86.569.8, 1944, s. 1-2.

³⁷ BCA, dosya no: 85/289, yer no: 30 10 0 0.85.560.19, 1943, s. 1-3.

³⁸ Apoyevmatini, 1925 yılında günlük gazete olarak kurulmuş bir Rum gazetesidir. İstanbul'daki Rum nüfusunun azalmasıyla kapanma noktasına gelen gazete abonelik kampanyası ile kapanmaktan kurtulmuştur. Bkz. *Türkiye'nin Rumca gazetesi Apoyevmatini artık evde çıkacak*, 2014, <http://www.imctv.com.tr/turkiyenin-rumca-gazetesi-apoyevmatini-artik-evde-cikacak/> (16 Ekim 2014).

İstanbul'u göremezsiniz, oralar artık bizim olacak' gibi cevaplar verildi. Sinir harbi gibi bir durum vardı. Yakınlarının onları görmesine, yiyecek-içecek göndermesine izin verilmiyordu. Her halükarda bunlar geri döner dönmez daha nefes almadan yeni bir yasayla, Varlık Vergisi geliyor.”³⁹

1950 senesine gelindiğinde dönemin iktidar partisi Demokrat Parti de Varlık Vergisini sert sözlerle eleştiriyor ve Maliye Bakanı Halil Ayan, mecliste yaptığı bir konuşmada Varlık Vergisiyle ilgili şunları dile getiriyordu:

“Biliyorsunuz ki Varlık vergisi 1942 yılında servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinde alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere tesis edilmişti. Mükellefiyet, kanun hükümlerine göre mükellefiyet mevzuuna giren şahısların ödeyecekleri vergi miktarının tayini teşekkül tarzları kanunda gösterilen hususi komisyonların takdirine bırakılmakta ve bu komisyonun kararlarının nihai ve kat'i mahiyette olmaları kabul edilerek bu kararlara karşı adli ve idari kaza mercilerinde dava açmak hakkı tanınmamakta idi. İşte arkadaşlar bir vergi tasavvur ediniz ki tatbik edenlerin arzu ve takdirlerine bağlıdır, bir vergi tasavvur ediniz ki mükellefin külfeti dedikodu ve rakibin hasedinden doğan ihbar yollarıyla tayin ve tespit edilmektedir.” Devlet maliyesi mefhumu ile hiçbir alakası olmayan böyle bir verginin tatbikatında husule gelmiş olan haksızlık, nisbetsizlik ve tezatların azametini tasavvur etmek kolaydır. Eğer bugün bu hicâbaver⁴⁰ neticeleri huzurunuzda getirip dökmekten içtinap edersem herhalde beni mazur görürsünüz.”⁴¹

Demokrat Parti döneminde meclise getirilen bir önerge ile tartışmaya açılan Varlık Vergisi, gazete yazarları tarafından da eleştirilmiştir. Bu konuda Varlık Vergisi acısı hâlâ duyulacak derecede kuvvetli bir “devlet yarası”, “korkunç bir hükümet hatası” olarak tasvir edilmiştir. “Facia ve rezalet”⁴² olarak nitelenen Varlık Vergisi birçok ocağı söndürmüş, devletin alınına kara bir leke sürmüştür.⁴³ Diğer yayınların aksine devletin resmi organı Cumhuriyet Gazetesinde ise Varlık Vergisinden hayati öneme sahip, diğer ülkelerde uygulanmış mali zorunluluk olarak bahsedilmiştir ve Cumhuriyet gazetesi yazarı Yunus Nadi, Varlık Vergisi ile düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Etrafımızı sarmış olan dünya buhranının kan ve ateş kusan hadiselerini bir futbol maçı seyrederek gibi görüp geçirebileceğimizi zannetmek hayal ve gafletinde bulunamayız. Üç yıl geçen uzun bir müddet zarfında koca bir orduyu silah altında tutuyoruz. Sebebi, emniyet ve selametimizdir. Milli paramızın kıymetini muhafaza ederek daima her hal ve ihtimale karşı hazır bulunmak zorundayız. Kanunun kendi çerçevesi içine aldığı varlıklı mükellefler, bir defaya mahsus olarak bu memleketin emniyet ve selametinin istediği fedakârlığı yapacaklardır. Varlık kanununun kısa mucip sebebi budur ki kendiliğinden, daha fazla izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açık ve bellidir”⁴⁴.

Verginin, Müslümanlardan çok gayrimüslimlerden alınması “azınlık karşıtı” bir politika izlendiği⁴⁵ düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Edirne’de tahakkuk ettirilen vergi

³⁹ Apoyevmatini Gazetesi’nin yayıncısı Mihail Vasiliadis ile yapılan görüşmeden Aktaran: Öznur Yılmaz, “Türk-Rum İlişkileri: Ötekileştiren Ulus-Devletler ve Ötekileştirilenler üzerine Mülakatlar I”, *Tarih Ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 4, (Aralık, 2013), İstanbul, s. 258.

⁴⁰ Hicab verici, utandırıcı

⁴¹ *Milliyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1950, s. 5.

⁴² *Milliyet Gazetesi*, 3 Ocak 1951, s. 5.

⁴³ Ali Naci Karacan, *Milliyet*, 5 Temmuz 1950, s. 1.

⁴⁴ Yunus Nadi, *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1952, s. 3.

⁴⁵ Varlık Vergisi’nin tahsilatı sırasında anlatılan bu hikâye dönemin tablosunu ortaya oyması bakımından önemlidir:

“Varlık Vergisi listeleri asıldıktan sonra Salamon kahveye girmiş ve oradakilere sormaya başlamış:

-Mişon, sen ne verdin?

-10 bin 550 lira 20 kuruş!

- İyi paradır, iyi paradır.

- Kirkor, sen ne verdin?

miktarı 648.880, İpsala'da 18.800, Meriç'te 10.350 lirayı bulmuştur. 60.000 lira İlyazar Kohen'e, 50.000 lira Halfon Toledo'ya 30,000 lira Marko Kohen ve kardeşine, 30.000 lira Sartafil ve oğullarına, 15.000 lira Karabekir'e, 10.000 lira müteahhit Edib'e tahakkuk ettirilmiştir.⁴⁶

Türkiyeli azınlıkların yanında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Süryaniler de vergiden etkilenmişlerdir. Bu duruma hiç şüphesiz, Süryanilerin kuyumculuk, terzilik gibi alanlarda etkili olmaları neden olmuştur. İstanbul'da Kapalıçarşı'da kuyumculuk yapan Süryanilerin dışında Güneydoğu Anadolu'daki Süryanilerde Varlık Vergisi uygulamaları sonucunda göç etmeye başlamışlardır. Süryani Dernekler Federasyonu Başkanı Evgil Türker, Süryanilerin Varlık vergisi uygulamalarından büyük ölçüde etkilendiğini, vergi sonucunda Süryanilerin fakirleştirildiklerini ve Midyat'taki Süryani konakların Arap ailelerinin eline geçtiğini savunmaktadır.⁴⁷

Müslüman ve gayrimüslim ortaklığındaki şirketlerde gayrimüslim ortaklar iflas ettirilecek oranda vergilendirilirken, Müslüman ortakların vergilerinde düzenlemeler yapılmış, Türkçe isim kullanan yabancılara ağır vergiler konulmazken, yabancı adlara sahip Müslümanlardan ağır vergilerin alınması uygulamada eşitlik ilkesine uyulmadığını ortaya koymaktadır.

İstanbul'dan toplanacak verginin mükelleflerinin oranı da dikkat çekicidir. %87 gayrimüslim mükellef bulunurken, Müslümanların oranı %7'dir. Yüzdelerin arasındaki uçurum gayrimüslim karşıtlığı olarak algılanmıştır.⁴⁸

Vergilendirme sonucunda, borçlarını ödemeyenlerin ve kamplara beden işçisi olarak gönderilenlerin tümü gayrimüslimdi.⁴⁹ Satışa çıkarılan emlaklar, arsalar⁵⁰ hatta pullar dahi gayrimüslimlere aitti.⁵¹ Alınan kararda, satışlar 17.03.1944'te gerçekleşecek ve bu tarihte artık satışa çıkmamış gayrimenkul hemen hemen hiç kalmayacaktı.⁵²

Varlık Vergisi'nden Mısır Baş Hahamı ve Türkiye Kahire Eski Başkonsolosu Hayim Nahum'un kardeşi Bünyamin Nahum da nasibini almış, baş haham, kardeşinin çalışma kampına gönderilmeden önce borcunun yeniden incelenmesi için Başvekâlete bir telgraf göndermiştir. Bünyamin Nahum'un durumu incelenmiş ancak

- 20 bin 915 lira 30 kuruş!

- İyi paradır, iyi paradır.

-Yani, sen ne verdin?

- 29 bin 715 lira 40 kuruş!

- İyi paradır, iyi paradır.

- Ahmet Bey, sen ne verdin?

- 50 lira 10 kuruş!

Salamon ellerini havaya kaldırmış:

-Ey büyük Atatürk, sen ne güzel söylemişsin "Ne Mutlu Türküm Diyene" diye! Bkz. Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi ve İstanbul", *Toplum ve Bilim*, 71, 1996, İstanbul, s. 128.

⁴⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1942, s. 1.

⁴⁷ SÜDEF Başkanı Evgil Türker İle Röportaj, <http://www.usabro.net/sudef-baskani-evgil-turker-ile-roportaj/> (23 Haziran 2015).

⁴⁸ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi'nin Hikâyesi*, s. 85.

⁴⁹ Varlık Vergisi'ni ödemeyen kimseler için verilen cezalarda herhangi bir yaş sınırlandırılması getirilmemiş, 55 yaş üstünde bulunan kimselerin de çalıştırılmasına karar verilmiştir. Bkz. *BCA*, dosya no: 2//19453, yer no: 30 18 1 2.101.10.19, 1943, s. 1.

⁵⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2.07.1943, s. 4, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3.07.1943, s. 4, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4.07.1943, s. 4, *Cumhuriyet Gazetesi*, 06.07.1943, s. 4.

⁵¹ Kulekapı şubesine borçlu Atanaj Küçükişin'in Yüksekaldırım'da 18 numaralı dükkânında mevcut kıymetli pul koleksiyonları ve külliyetli miktardaki pulları 10.07.1943 tarihinde saat onda mahallinde satılacaktır. *Cumhuriyet Gazetesi*, 08 Temmuz 1943, s. 4.

⁵² Bu tarihte satışı gerçekleştirilmemiş gayrimenkul sayısı 20 kadardır. *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1944, s. 2.

kanunsuzluk veya maddi hata görülmediğinden, Hayim Nahum'a verginin tahsil edileceği bilgisi verilmiştir.⁵³

İstanbul'da bulunan Kanaat ve Cihan kitapçıları vergiden kaynaklanan borçlarının ödenmesi için ellerinde bulunan kitapların devletçe satın alınması için Eğitim Bakanlığı'na başvurmuştur. Kanaat Kitapevi'nin sahibi dilekçesinde, Türkiye'ye eğitim alanında yapmış olduğu hizmetlerden bahsederek, 494.500 liralık Varlık Vergisi borcunu ödeyebilmek için her şeyini sattığını, ancak sadece 250.000 liralık kısmını ödeyebildiğini, elinde kalan kitaplarla borcun geri kalan kısmını ödemek istediğini belirtmiştir. Cihan Kitapevi ise dilekçesinde kendisine kesilen 30.000 liranın yanlış hesaplandığını ve bu yanlışlığın en kısa zaman içinde düzeltileceğini umut ettiğini belirterek, borcunu ödeyebilmesi için elinde bulunan kitapların hükümetçe alınmasını rica etmiştir. Hükümetin kitapları almaması halinde kese kâğıtçılara satılacak olan eserlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim hayatı için büyük bir boşluk yaratacağını da belirtmiştir.⁵⁴ Bu örnekler Varlık Vergisi'nin halkın ödeme gücünün çok üzerinde olduğunu, hesaplamada yanlışlıklar yapıldığını ve vatandaşın borcunu ödeyebilmek için varını yoğunu sattığını hatta iflasın eşğine geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Varlık Vergisi'nin belirlenmesi, toplanması dışında borcunu ödemeyenlerin ikameti de devlete sorun çıkarmıştır. Erzurum şehir merkezinde bulunan iki okula yerleştirilen 560 kişiden alışveriş için dışarı çıkanların, kadınlara sarkıntılık etmeleri üzerine valilik devletten 150 çadır istemiştir. Çadırlarla bu kimselerin şehir dışına nakli, asayişi sağlamak açısından zorunlu görülmüştür.⁵⁵ Şehir dışında çalıştırılan bu kimseler ailelerinden ayrı kalmışlar bir süre sonra hükümetçe alınan bir kararla, borçlu olan kimselerin aile ya da iş muhitlerinde çalışmalarına izin verilmiştir.⁵⁶

Verginin tahsil edildiği dönemde borçlarını ödeyemeyenlerin gayrimenkulleri Tahsili Emval Kanunu gereğince satılmış ve bu vergi mükelleflerinden bazıları satışa itiraz etmişler, satışların kanunsuz olmasından dolayı dava açmışlardır. Bu konu avukatlar arasında da polemik konusu haline gelmiş, zamanaşımından dolayı vergi mükelleflerinin böyle bir hakkı kalmadığını savunanlar olduğu gibi, verginin haksız olduğunu ve devletin alınan vergiyi vatandaşına ödemesi gerektiğini savunanlar da olmuştur.⁵⁷

17 Eylül 1943 tarihinde 4501 sayılı "Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanunu" çıkarılarak hizmet erbabı ve seyyarların tahsil edilmemiş borçlarının terkinde Maliye yetkilendirilmiştir.⁵⁸ Varlık Vergisi'nin kaldırılmasına yönelik çalışmalarda ki son adım 15 Mart 1944 yılında çıkarılan bir kanunla gerçekleştirilmiştir. Devlet bu kanunla birlikte o güne kadar biriken tüm alacaklarından vazgeçmiş ve böylece on altı ay süren Varlık Vergisi uygulaması sona ermiştir.⁵⁹

Varlık Vergisi, yaklaşık 318 milyon gelir sağlayarak hükümetin mali sıkıntılarının azalmasına yardımcı olmuştur. Ancak, yapılan tahsilat 463 milyon liranın gerisinde kaldığı için eleştirilere konu olmuştur.⁶⁰ Kanunun, yerel komisyonlar ve bürokrasi tarafından adaletsiz bir şekilde uygulanmasıyla gayrimüslimlerle beraber

⁵³ BCA, dosya no: 124/60 yer no:30 10 0 0.135.971.23, 1943, s. 1-4.

⁵⁴ BCA, dosya no: 146/30, yer no: 30 10 0 0.144.31.13, 1943, s. 1-4.

⁵⁵ BCA, dosya no: 87/117, yer no: 30 10 0 0.89.590.12, 1943, s. 1.

⁵⁶ BCA, dosya no: 124/61, yer no: 30 10 0 0.135.971.24, 1943, s. 1-4.

⁵⁷ *Milliyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1950, s. 6.

⁵⁸ Necati Aksanyar, "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları." Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, Dumlupınar Üniversitesi, 2008, s. 391.

⁵⁹ Ayhan, Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 153.

⁶⁰ Stanford, J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 67.

Müslümanlar da yara almış, ancak en ağır yükü gayrimüslim yurttaşlar taşımıştır⁶¹. Türkiye’de azınlık karşıtı politikaların değişeceğine inanan azınlıklar, bu umutlarını Varlık Vergisi ile birlikte yitirmişler ve bu durum azınlıklar için manevi yıkılışa neden olmuştur.⁶²

SONUÇ

Servet Vergisi olarak da adlandırılan Varlık Vergisi Türkiye’de ki azınlıklardan alınmış, verginin miktarı, uygulanışı birçok eleştiriye neden olmuştur. Verginin ağırlığı altında ezilen gayrimüslim tüccar mallarını satışa çıkararak borçlarını ödemeye çalışmıştır. Vergilendirmede gayrimüslim unsurun sayıca fazla olması, vergi miktarının mükelleflerin ödeme gücünün üzerinde olması gibi nedenler azınlık karşıtı bir politikanın izlendiği eleştirisini beraberinde getirmiştir. Vergilerini ödeyemeyenlerin bedenlen ağır işlerde çalıştırılmaları da bir başka eleştiri konusu olmuştur.

Tek Parti dönemi olarak da adlandırılan İsmet İnönü Dönemi’nde gerek dilde gerek ekonomide ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler, Türkiye’de yaşayan azınlıklara uygulanan politikaların Atatürk dönemine nazaran büyük bir değişime uğradığını işaret etmektedir. Dünya genelinde yaşanan akımlardan etkilenen Türkiye’de de milli devlet olmanın koşulları sert bir şekilde uygulanmış ve bu uygulamalar azınlıklar üzerinde baskı şeklinde kendini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- BCA, Dosya no: 124/60 Yer no:30 10 0 0.135.971.23, 1943, s. 1-4.
BCA, Dosya no: 124/61, Yer no: 30 10 0 0.135.971.24, 1943, s. 1-4.
BCA, Dosya no: 146/30, Yer no: 30 10 0 0.144.31.13, 1943, s. 1-4.
BCA, Dosya no: 2//19453, Yer no: 30 18 1 2.101.10.19, 1943, s. 1.
BCA, Dosya no: 226/14, Yer no: 30 10 0 0.191.308.14, 1937, s. 1-11.
BCA, Dosya no: 48/99 Yer no: 30 10 0 0.54.353.13, 1942, s. 1-4.
BCA, Dosya no: 52/176 Sayı: 6/3224, Yer no: 30 18 1 2.178.35.8, 1964, s. 1.
BCA, Dosya no: 85/131, Yer no: 30 10 0 0.83.550.29, 1943, s. 1-2.
BCA, Dosya no: 85/289, Yer no: 30 10 0 0.85.560.19, 1943, s. 1-3.
BCA, Dosya no: 86/68, Yer no: 30 10 0 0.86.569.8, 1944, s. 1-2.
BCA, Dosya no: 86-268 Sayı: 2//6490, Yer no: 30 18 1 2.74.35.5, 1937, s. 1.
BCA, Dosya no: 86-274 Sayı: 2//6789, Yer no: 30 18 1 2.75.50.1, 1937, s. 1.
BCA, Dosya no: 86-370 Yer no: 30 18 1 2.90.12.7, 1940, s.1.
BCA, Dosya no: 87/117, Yer no: 30 10 0 0.89.590.12, 1943, s. 1.
BCA, Dosya no: A33, Yer no: 30 1 0 0.34.204.1, 1939, s. 1-11.
ABALIOĞLU, Nadir Nadi, “Kurultay Kapanırken”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1943.
AKSANYAR, Necati. “II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları.” *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, Dumlupınar Üniversitesi, 2008, s. 379-400.
AKTAR, Ayhan. (1996) “Varlık Vergisi ve İstanbul”, *Toplum ve Bilim*, 71, İstanbul.
AKTAR, Ayhan. (2000) *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
AKTAR, Ayhan.(Ocak 2004) “Varlık Vergisi’nin Hikâyesi”, *Toplumsal Tarih*, 121, İstanbul.

⁶¹ Varlık Vergisi nedeniyle gayrimüslim tüccar ve sanayici kesimin mal varlığının bir kısmı devlete bir kısmı da Müslüman-Türk zenginlerin eline geçmiş, büyük servet sahibi Türk-Müslüman kesim Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşların elden çıkarmak zorunda kaldıkları taşınmaz mallara, fabrikalara ve mal stoklarına el koymuşlardır. Bu durum İstanbul’un sanayi ve ticaret yaşamının etnik yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Bkz. Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s. 351.

⁶² Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 244.

- BALİ, Rifat N. *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERKES, Niyazi. (2011) *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut. (1982) *Türkiye’de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*,(2002) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 06 Temmuz 1943, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 08 Temmuz 1943, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1942, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Kasım 1942, s. 5.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1944, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1942, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1943, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1943, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Aralık 1942, s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1943, s. 4.
- Cumhuriyet*, “Askeri liselere talebe alınıyor”, 1 Mayıs 1940, s. 1.
- DURŞUN, Tuncay.(2002)*Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir. (1965) *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, I, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- KARACAN, Ali N. *Milliyet*, 5 Temmuz 1950.
- KARPAT, Kemal. (2010)*Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Murat. (2010), “Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Isparta.
- KOÇAK, Cemil. (Şubat 2004) “Varlık Vergisi’ne Tepkiler”, *Toplumsal Tarih*, 122.
- KOÇOĞLU, Yahya. (2004)*Azınlık Gençleri Anlatıyor*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1950, s. 6.
- Milliyet Gazetesi*, 3 Ocak 1951, s. 5.
- Milliyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1950, s. 5.
- NADİ, Yunus. *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1952, s. 3.
- ÖZTEMİZ, Mutay. (2012) *Süryaniler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SHAW, Stanford, J. (2014)*1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, M. ve ÖZENÇ, Ç. (Şubat, 2008) “Varlık Vergisi ve Toplumsal Etkileri”, *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*, XLV/516, İstanbul.
- ÜSDİKEN, Behzat. (Temmuz 2000) “Tartışmalı Bir Uygulama: Varlık Vergisi”, *Finans Dünyası*, 127,
- YILMAZ, Öznur. (Aralık, 2013)“Türk-Rum İlişkileri: Ötekileştiren Ulus-Devletler ve Ötekileştirilenler üzerine Mülakatlar I”, *Tarih Ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 4, İstanbul.
- Türkiye’nin Rumca gazetesi Apoyevmatini artık evde çıkacak*, 2014, <http://www.imctv.com.tr/turkiyenin-rumca-gazetesi-apoyevmatini-artik-evde-çıkacak/> (16 Ekim 2014).
- Rifat N. Bali, “Vatandaş Türkçe Konuş!”, http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf (3 Ocak 2015).
- SÜDEF Başkanı Evgil Türker İle Röportaj, <http://www.usabro.net/sudef-baskani-evgil-turker-ile-roportaj/> (23 Haziran 2015).